

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ БДЖІЛЬНИЦТВА

Оцінено сучасний стан та проблеми розвитку ринку продукції бджільництва України. Оцінено внутрішній та зовнішній ринки бджолопродукції, основних товаровиробників, обсяги виробництва, цінову політику у галузі. Встановлено деструктивний вплив факторів макросередовища, які зумовлюють обмежену місткість вітчизняного ринку бджолопродукції та неможливість за даних умов мати експортоорієнтовану спрямованість галузі. Окреслено головні напрями вирішення проблеми.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: продукція бджільництва, внутрішній і зовнішній ринки бджолопродукції, експортоорієнтована спрямованість галузі.

KEY WORDS: bee products, domestic and foreign markets of bee products, export orientation in this branch.

Виробництво та ринок продукції бджільництва в Україні мають надзвичайно важливе значення. Поміж цінних продуктів харчування людини особливе місце займає продукція бджільництва. За обсягами споживання на душу населення вона значно поступаються хлібобулочним виробам, м'ясу, молоку, картоплі тощо. Проте, будучи багатою на вітаміни, мікро- і мікроелементи, мінеральні сполуки, продукція бджільництва є незамінною у раціоні людини і є гарним профілактичним і лікувальним засобом. Проте на сьогоднішній день галузь є нерентабельною (-29,2 %) і збитковою (-2628,6 тис. грн) як і більшість галузей тваринництва. У галузі бджільництва зайнято близько 700 тис. осіб, а це 1,5 % від населення держави. В умовах глобалізації продовольчих ринків і дії жорсткої конкуренції виходити на міжнародні ринки необхідно з продукцією високої якості, яка підтверджена міжнародними сертифікатами, попиту і кон'юнктури світового ринку. Ці положення викликають науковий інтерес і обумовлюють вибір напрямку дослідження.

Проблеми вдосконалення продовольчих ринків досліджували Андрійчук В. Г., Бойко В. І., Гайдуцький П. І., Коваленко Ю. С., Лукінов І. І., Саблук П. Т., Худолій Л. М., Шпичак О. М. В основу їх праць покладені питання формування аграрного ринку, важливі пропозиції щодо вдосконалення економічного механізму його функціонування. Дослідження у галузі бджільництва здійснюють Боднарчук Л. І., Броварський В. Д., Бугера С. І., Войтен-

ко В. М., Гайдар В. А., Головецький І. І., Мельничук С. Д., Поліщук В. П., Руденко Є. В., Хмара П. Я. В їх працях головна увага приділена питанням селекції, утримання та розведення бджіл, боротьби з основними хворобами і шкідниками, покращання технології утримання, кочівлі та зимівлі бджіл, удосконалення виробництва продуктів бджільництва і т. п. Проте окремим економічним проблемам формування та функціонування ринку продукції бджільництва приділена увага лише частково у працях Боднарчука Л. І., Ємця К. І., Чехова С. А. Саме тому питання становлення і розвитку ринку конкурентоспроможної продукції бджільництва вимагають поглиблених досліджень впливу не тільки ринкових трансформацій на галузь, але й чинників глобалізації. Важливість зазначених проблем і зумовила вибір теми дослідження, її мету і структуру.

Метою роботи є обґрунтування теоретичних основ формування ринку продукції бджільництва і розробка науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення організаційно-економічного механізму його функціонування з метою повноцінного задоволення внутрішніх потреб України та розширення експорту. *Об'єктом дослідження* є організаційно-економічний механізм формування і функціонування українського ринку продукції бджільництва за участю господарств населення і аграрних підприємств, вітчизняних та зарубіжних споживачів продукції бджільництва. *Предметом дослідження* є теоретико-методологічні та науково-практичні положення щодо становлення та механізмів розвитку ринку продукції бджільництва в Україні в умовах глобалізації продовольчих ринків. У процесі дослідження використані загальні і спеціальні *економічні методи*: індукції і дедукції, абстракції, узагальнення, системного підходу до явищ, що вивчаються і ін. Для теоретичного обґрунтування проблем галузі бджільництва і її продукції використаний абстрактно-логічний метод.

Внутрішній ринок меду насичений саме у тому стані, в якому він перебуває. Індустрія бджільництва та ринок меду у країні відзначається неорганізованістю, що призводить до стримування розвитку галузі та низької її ефективності. Україна входить у п'ятірку провідних виробників меду у світі за валовим обсягом виробництва і за рівнем споживання цього продукту на душу населення, поступаючись Китаю, США, Аргентині і Туреччині (табл. 1). Найбільшим світовим виробником є Китай, де щороку виробляється близько 255 тис. на рік та експортується відповідно 100 тис. т. Проте, споживання цього продукту на душу населення у країні незначне — лише 100 грамів на рік. За оцінкою зарубіжних і вітчизняних експертів китайський мед і вся супутня продукція бджільництва: пилок, маточне молочко тощо є найдешевшими у світі, ціна в Україні становить 1 дол. США за 1 кг. Якість

меду теж оцінюють як низьку та імпортують в основному як технічний — для потреб кондитерської, парфумерної і фармацевтичної промисловості. Другим за розміром виробником меду у світі є США (84 тис. т). Країна до того ж імпортує близько 66 тис. тонн, тому споживання на душу населення становить півкілограма (0,5 кг) на рік — як і у Великобританії з Францією. Максимальне споживання меду на душу населення в Австралії — 1,6, Греції — 1,4 і Німеччині — 1,1 кг на рік.

При цьому Німеччина, як і інші європейські країни, мед в основному імпортує — до 83 % від обсягу споживання. Власне виробництво там малопотужне, дається взнаки недостатність медоносної бази внаслідок високої індустріалізації. Японія, в якій споживання на 1 людину складає 0,3 кг, імпортує 93 % меду і тільки 7 % складає власне виробництво. В Україні з урахуванням валового виробництва меду споживається більше 1,2 кг на людину на рік, займаючи за цим показником одне з перших місць. Найбільшими імпортерами меду у світі виступають європейські країни, зокрема Німеччина, яка купує щороку більше 95 тис. т, Великобританія, Франція та Італія імпортують 26, 16 і 12 тис. т відповідно, . Значна частка світового імпорту припадає на США та Японію — близько 24 і 10 % відповідно.

За останні 10 років приріст бджолосімей в Україні спостерігався здебільшого за рахунок приватного сектору, питома вага якого у 1991 р. становила трохи більше як 70 %, то нині у ньому утримується 95,7 % бджолиних сімей. Продукція особистих господарств (близько 97 % меду у країні), як правило, не потрапляє на ринок чи потрапляє туди у незначних об'ємах. Великі сільгоспідприємства виробляють близько 2,5 % меду і утримують більше 4 % бджолиних сімей. За даними Державного комітету статистики України, в усіх категоріях господарств налічується більше 3 млн. бджолиних сімей [1—4]. Тобто ефективність середньої бджолиної сім'ї становить до 20 кг на рік. Національною програмою розвитку галузі бджільництва до 2011 року, передбачається збільшити кількість бджолиних сімей в Україні до 6 млн, виробництва меду — до 120 тис. тонн, а його експорт — до 20 тис. т. Щорічне виробництво меду на пасіках усіх категорій господарств складає від 50 до 65 тис. т, валове виробництво воску — 1,2—1,4 тис. т, об'єм експорту меду — близько 3—4 тис. т. Важливим економічним показником галузі є виробництво додаткових продуктів бджільництва — прополісу, квіткового пилку, маточного молочка, трутневого гомогенату, бджолиної отрути, які є основою для виготовлення низки цінних лікувальних препаратів та продуктів харчування. На жаль, виробництво цих продуктів щорічно зменшується через відсутність їх збуту.

Таблиця 1

РИНОК МЕДУ ЗА ПОКАЗНИКАМИ ОСНОВНИХ СПОЖИВАЧІВ, У СЕРЕДНЬОМУ ЗА 2000—2006 рр. [4]

Країна	Населення, тис. чол.	Потреба в меді за міжнародними нормами, тис. т	Споживання в рік, тис. т	В т.ч.			Споживання на 1 людину, кг	Задоволення нормативної потреби, %	У т.ч.	
				Власний, тис. т	Імпорту, тис. т	Експорту, тис. т			Власне виробництво, тис. т	Імпорту, %
Китай	1292382	2326	151	255	4	107	0,1	0,06	100	—
Японія	127335	229	43	3	40	—	0,3	19	7	93
США	285926	514	147	84	66	3	0,5	29	57	43
Канада	310115	56	27	35	5	13	0,9	40	100	-
Німеччина	82007	148	93	20	95	22	1,1	63	22	83
Велико- британія	59762	108	29	3	26	—	0,5	27	10	90
Росія	144664	260	53	53	—	—	0,4	20	100	—
Франція	59453	107	28	15	16	3	0,5	26	54	46
Італія	57503	103	18	10	12	4	0,3	17	56	44
Іспанія	39921	72	39	32	15	8	1,0	54	54	22
Польща	38577	69	2	10	3	11	0,3	0,03	100	—
Греція	10623	19	15	14	2	1	1,4	71	93	7
Угорщина	9917	18	4	16	1	13	0,4	22	10	—
Австралія	8075	15	13	9	5	1	1,6	87	69	31
Україна	49112	88	59	60	—	1	1,2	67	100	—

Оцінка каналів реалізації дозволяє зробити висновок, що ринок поступово стає більш цивілізованим, проте існує багато проблем. Бартерні угоди поступово стають ретроспективною, їх частка 2000–2003 рр. становила більше 3 %, проте у фактичній структурі каналів реалізації меду сільськогосподарськими підприємствами у 2008 р. майже у двічі виросла частка продаж через ринок, магазини та ларки (рис. 1).

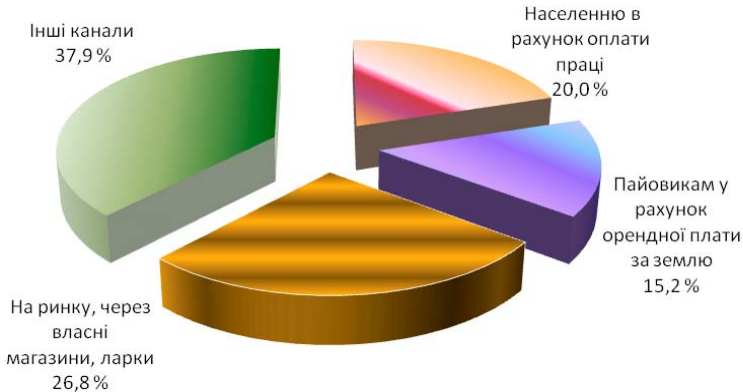

Рис. 1. Фактична структура каналів реалізації меду сільськогосподарськими підприємствами у 2008 р., %

Джерело: побудовано автором за даними Державного комітету статистики України [1–4].

Особливістю українського ринку бджільництва є дрібно товарне виробництво: якщо кількість невеликих бджолиних господарств кожного року збільшується на 10–15 % то великих підприємств майже не з'являється. Загалом обсяг виробництва у бджільництві оцінюється у півмільярда гривень, що відповідає середній ціні меду 8,3 грн/кг. Закупівельна ціна на мед в Україні становить сьогодні 5–10 грн/кг. Значний розрив між закупівельною й роздрібною цінами на мед ставить питання перед виробниками: продавати дешево посередникам чи самостійно шукати канали реалізації і організувати самостійно агробізнес, проте це веде до збільшення трансакційних витрат і зменшення прибутку.

Негативною тенденцією залишається велика часта у цій структурі оплати праці населенню — 20 % від загального обсягу реалізованої продукції і за низькою ціною 12316,0 грн/т. Найбільше у 2008 р. було продано меду сільськогосподарськими підприємствами

твами Лісостепової зони України — 58,2 %, а саме Вінницькій — 11,1 % і Полтавській областях — 10,0 % від загального обсягу реалізації, а у Кіровоградській відповідно 12,2 %, яка відноситься до зони Степу (рис. 2).

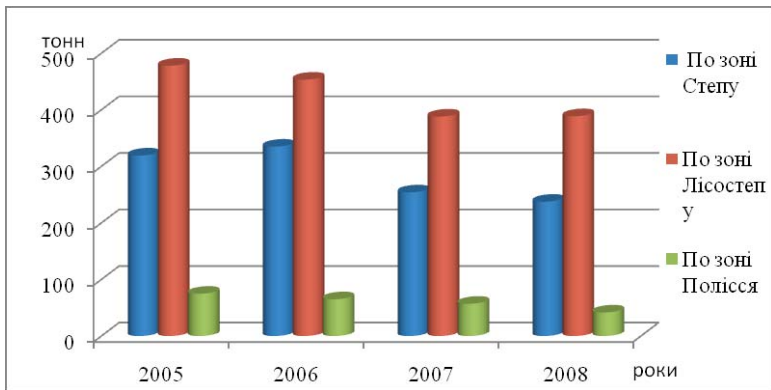

Рис. 2. Динаміка реалізації меду за фізико-географічним районуванням сільськогосподарськими підприємствами у 2000—2008 рр., т

Джерело: побудовано автором за даними Державного комітету статистики України [1—4].

У зоні Полісся було реалізовано лише 6 % від загального обсягу здійснених торговельних операцій. Закономірним є процес ціноутворення у відповідних фізико-географічних районах, так ціни були найвищими у зоні Полісся — 14089,1 грн/т і найнижчими у Степовій зоні — 11391,7 грн/т. За областями ціни найвищими були у Волинській — 19534, АР Крим — 17735, Житомирській — 17338, Львівській та Івано-Франківській областях — 16532 грн/т. Найнижчими відповідно у Миколаївській — 9268, Дніпропетровській — 9862 та Полтавській областях — 9878 грн/т. Загалом обсяг виробництва у бджільництві оцінюється у півмільярда гривень, що відповідає середній ціні меду 8,3 грн за кг.

Виходом з даної ситуації може бути налагодження експортно-орієнтованого виробництва. Протягом 1990—2007 рр. виробництво меду в Україні зросло з 50858 т до 67681 т, тобто майже у півтора рази. Відповідно зросла і кількість зовнішньоторговельних операцій продукцією бджільництва, так зовнішньоторговельний оборот меду України з 2003 р. по 2006 р. збільшився майже у 28 раз за рахунок експорту. Якщо у 2003 р. Україна експортувала

2,7 т меду на загальну суму 9,7 тис. дол. США¹ за ціною 3,6 тис. дол./т, то у 2006 р. — 6561,5 т на загальну суму 9244,4 тис. дол. за ціною 1,4 тис. дол./т, а у 2007 р. цей показник зменшився і становив 3515,8 т. Проте обсяг експорту становить лише 1/10 частину від загальнодержавного виробництва. Обсяги імпорту за досліджуваний період скоротилися. У 2003 р. було імпортовано меду 138,5 т на суму 326,7 тис. дол. за ціною 1,7 тис. дол./т, а у 2006 р. 29,3 т на суму 47,5 тис. дол. за ціною 1,6 тис. дол./т., а у 2007 р. лише 3 т на суму 15,6 тис. дол. за ціною 5,2 тис. дол./т. При цьому зовнішньоторговельне сальдо було негативним у 2003—2004 рр. і складало -317,0 тис. дол. та -204,3 тис. дол. та позитивним у 2005—2006 рр., відповідно + 5077,4 тис. дол. та + 9196,9 тис. дол.

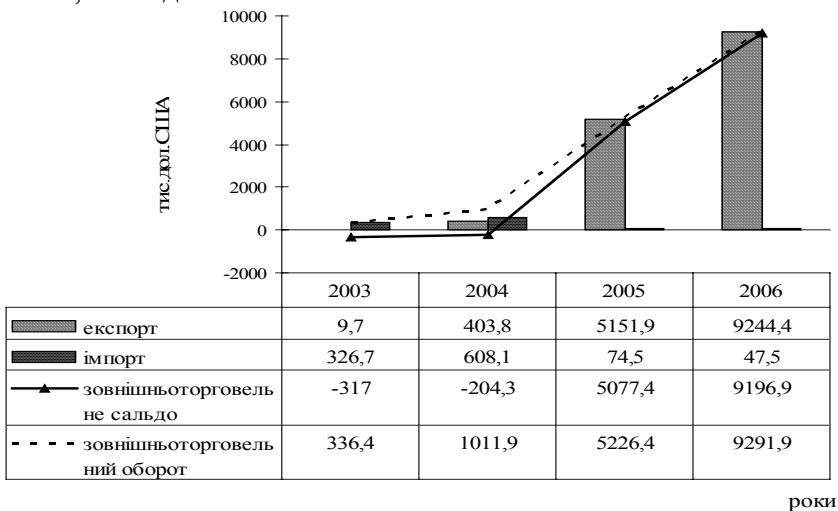

Рис. 3. Динаміка зовнішньоторговельного обороту продукцією бджільництва України у 2003—2006 рр., тис. дол. США

Джерело: побудовано автором за даними Державного комітету статистики України [1—4].

Позитивним чинником є збільшення обсягу експорту продукції, хоча ціна значно знизилась. Дані тенденції пов'язані із загальною світогосподарською ситуацією, насамперед підвищенням конкуренції на міжнародних ринках. Так ціновим лідером на ринку продукції бджільництва виступає Китай, проте умови торгів-

¹ Тут і далі дол. США

лі і вимоги до якості диктує Європейський Союз. У країнах Європи роздрібна ціна меду у 2,5–3 рази вища ніж в Україні. У державі експорт медової продукції незначний, хоча попит світового ринку на мед поки що не задовільнений і зростає. Забезпечити його власним виробництвом більшість країн не може через обмеження потенціалу медозбору. Ринкова ніша в продукції бджільництва поки що не заповнена. Проте у розвинених країн діють надзвичайно жорсткі норми та стандарти якості щодо меду і іншої продукції бджільництва. В Україні тривалий час були відсутні самі стандарти якості на продукцію бджільництва — діяв ГОСТ 1987 року. Нові стандарти розроблені у 2006 р.

Аналіз зовнішнього середовища свідчить про деструктивний вплив факторів макросередовища, які зумовлюють обмежену місткість вітчизняного ринку бджолопродукції та неможливість за даних умов мати експортоорієнтовану спрямованість галузі. Таким чином, навіть великому оптовіку продати вигідно український мед за кордоном досить важко. Наприклад, у Польщу, де український продукт змішують із дорогим ЄС-івським чеським медом, який вважають одним із найкращих у Європі. Отриманий мед із високими характеристиками, але нижчою ціною продають до Німеччини, Британії та Франції під виглядом чеського та польського. Отже, у даних умовах необхідне подальше створення ефективної сертифікаційної бази, тому що вітчизняна медова промисловість буде приречена на кустарний рівень, а український ринок заповнить європейська і азіатська продукція.

Необхідна також державна підтримка у відповідності до вимог «жовтого» і «зеленого» кошків. Одним із потенційних способів державної підтримки може стати укрупнення виробництва, створення потужних бджолярських підприємств, у яких базуватимуться тисячі бджолиних сімей. Такі компанії займуть лідируючу позицію і їм, звичайно, буде набагато легше продавати свою продукцію як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, вони могли б мати власні торговельні марки, фасувальні лінії, магазини.

Сприяння ефективному розвитку ринку продукції бджільництва повинно відбуватись на засадах структурних перетворень в аграрному секторі з одночасною підтримкою галузі державною програмою відродження і підвищення результативності суміжних галузей сільського господарства і передових галузей машинобудування і легкої промисловості. Тим більше, що тільки так можна вирішити проблеми стабілізації ринків, нарощування виробництва і експорту конкурентоспроможної продукції, зайнятості і зростання доходів населення, розширення платоспроможного попиту.

Оцінка сучасного стану галузі бджільництва України показує, що країна входить до п'ятірки головних виробників меду за валовим обсягом виробництва і за споживанням цього продукту на душу населення. В галузі бджільництва зайнято близько 700 тис. осіб, що становить 1,5 % від населення країни. Так річний обсяг виробництва в середньому за останні роки становить 50 тис. т, споживання на душу населення становить 1,2 кг на рік. У приватному секторі утримується 95 % бджолиних сімей і виробляється 97 % меду. Закупівельні ціни нижчі від європейських майже у 3 рази і становлять 5—10 грн за кг. Національний ринок даної продукції неорганізований і хаотичний, проте за умови його раціональної організації має значний експортний потенціал. В умовах посилення дії інтеграційних процесів і міжнародної конкуренції виходити на світові ринки необхідно з високоякісною продукцією. Однією з головних експорторієнтованих галузей України потенційно може стати продукція бджільництва, адже світовий попит на дану продукцію не задоволений. Вітчизняна продукція бджільництва відрізняється високою якістю і за умови сертифікації може гідно конкурувати на міжнародних ринках.

Стимулювання розвитку експортного потенціалу галузі можливе лише на засадах сучасних структурно-трансформаційних перетворень у сільському господарстві з метою стабілізації та нарощування виробництва конкурентоспроможної продукції. Здійснення зовнішньоекономічної діяльності потребує дотримання насамперед національних інтересів. Домогтися обмеження конкуренції з боку зарубіжних фірм та інших партнерів на внутрішньому і зовнішньому ринках можна лише за умови становлення власного виробництва та відповідного державного регулювання.

Література

1. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2007 р. [Текст]: статистичний бюлетень — К., 2008. — 75 с.
2. Сільське господарство України. Статистичний збірник / за ред. Ю. М. Остапчука. — К.: Держ. комітет статистики України, 2008. — 391 с.
3. Статистичний щорічник «Сільське господарство України за 2008 рік» / Держ. комітет статистики України / за заг. кер. Ю. М. Остапчука. — К., 2008. — 359 с.
4. Програма розвитку галузі бджільництва в Україні до 2011 року [Електр. ресурс]: Режим доступу: // <http://beekeeping.com.ua/html/events/programma/dodatky.html>

Стаття надійшла до редакції 06.07.2009